

Ks. HENRYK OLSZAR
Uniwersytet Śląski w Katowicach
Wydział Teologiczny

POLITYKA WŁADZ PARTYJNO-PAŃSTWOWYCH I APARATU BEZPIECZEŃSTWA POLSKI LUDOWEJ WOBEC BISKUPA HERBERTA BEDNORZA NA PRZYKŁADZIE SPRAW OPERACYJNEGO ROZPRACOWANIA KRYPT. „KRZYŻAK” I KRYPT. „RODZINA”

THE POLICY OF PARTY LEADERS AND STATE AUTHORITIES,
AND THE SECURITY SERVICE OF THE POLISH PEOPLE’S REPUBLIC
TOWARDS BISHOP HERBERT BEDNORZ AS ILLUSTRATED
BY THE EXAMPLE OF OPERATIONAL UNRAVELING
OF THE CODE NAMES “KRZYŻAK” AND “RODZINA”

ABSTRACT

Rozpracowanie i paraliżowanie działalności ludzi Kościoła było dla Służby Bezpieczeństwa wyzwaniem, wymagającym pieczołowitości i skrupulatności. Biskup katowicki Herbert Bednorz był inwigilowany poprzez operacyjne rozpracowania o kryptonimach: „Rodzina” i „Krzyżak”. Chodziło o wykazanie, że biskup korumpuje urzędników i zbiera informacje z instytucji państwowych oraz wprowadza atmosferę walki, oporu i nielojalności wobec komunistycznego państwa.

The task of uncovering and paralysing the activity of the Church people was a challenge for the Security Service (SB), which demanded carefulness and scrupulousness. Henryk Bednorz, Bishop of Katowice, was kept under surveillance by the operational forces code-named „Rodzina” and „Krzyżak”. Their aim was to prove that the bishop corrupts civil servants, gathers information from the state institutions and creates the atmosphere of fight, resistance and disloyalty towards the communist state.

Wstęp

Aparat partyjno-państwowy w okresie PRL-u walczył z duchowieństwem i wiernymi Kościoła katolickiego. Polska Zjednoczona Partia Robotnicza określała bieżące kierunki przeciwdziałania pracy duszpasterskiej oraz inspirowała przepisy prawne, które blokowały jej swobodę. Były one wcielane w życie przez administrację państwową i wymiar sprawiedliwości. Natomiast głównym

narzędziem w partyjno-państwowej neutralizacji aktywności duchownych i wiernych był aparat bezpieczeństwa¹.

Organa bezpieczeństwa Polski Ludowej działały zgodnie z wewnętrznymi instrukcjami dotyczącymi pracy operacyjnej wobec „reakcyjnego kleru”. Do ich obowiązków należało rozpracowanie, zabezpieczenie i przeciwdziałanie jego wrogiej i antypaństwowej postawie².

Zbieranie informacji i dezintegracja wymagały budowy możliwie obszernej i bogatej bazy danych o ludziach Kościoła, którzy w rzeczywistości panującego w Polsce komunistycznego reżimu stawali się autorytetami. Rozpracowanie i paraliżowanie działalności duchowieństwa było dla pionu IV Służby Bezpieczeństwa wyzwaniem, wymagającym pieczołowitości i skrupulatności.

Gromadzenie informacji

Informacje na temat „pozytywnego” i „reakcyjnego” kleru gromadził Urząd ds. Wyznań i jego terenowe odpowiedniki – Wydziały ds. Wyznań oraz „bezpieka”. Potrzeba rozpracowania wszystkich parafii i wszystkich księży katolickich doprowadziła do wprowadzenia tzw. teczki na parafię – TEOP, teczki na księdza – TEOK i teczki na biskupa – TEOB. Wprowadzono w ten sposób inwigilację permanentną – „pogłębianą i zindywidualizowaną”³.

Katowicki Wydział ds. Wyznań zbierał materiały na temat organizacji terytorialnej diecezji katowickiej oraz dotyczące każdej jej parafii i działających w niej wspólnot zakonnych. W gestii jego zainteresowań znalazły się informacje o budownictwie sakralnym oraz sprawach majątkowych, podatkowych i personalnych. Wydział zbierał ankiety i kwestionariusze osobowe duchownych, ich życiorysy, ślubowania, charakterystyki, opinie, notatki z rozmów, odpisy wyroków sądowych, stenogramy z kazań, pisma kierowane przez nich do urzędów państwowych. Dokumentował też „wrogą” działalność kapłanów, wydawał opinie i kierował wnioski do sądu. Prowadził korespondencję z Kurią katowicką na temat księży łamiących przepisy prawne. Jego opinie miały wpływ na służbę wojskową duchownych czy na wydanie paszportu. Kontrolował sprawy finansowe parafii, wspólnot zakonnych i duchownych; akceptował wysokość podatku dochodowego od kościelnych osób prawnych i fizycznych; nadzorował działalność seminarium duchownego i szkół katolickich; zezwalał na druk wszelkich wydawnictw kościelnych. Zbierał wreszcie informacje na temat organizowania przez kapłanów wycieczek, obozów, zawodów sportowych.

¹ Por. Ł. Marek, „Kler to nasz wróg”. *Polityka władz państwowych wobec Kościoła katolickiego na terenie województwa katowickiego w latach 1956-1970*, Katowice 2009, s. 177-178.

² Zob. *Instrukcje pracy operacyjnej aparatu bezpieczeństwa 1945-1989*, oprac. T. Ruzikowski, Warszawa 2004, s. 47-139; „Biblia” *Służby Bezpieczeństwa: Instrukcja 006/70*, „Arcana” 46-47 (2002), s. 40-73.

³ R. Dyrz, J. Laska, J. Rażny, E. Zając, *Teczka Ewidencji Operacyjnej na Księdza. Teoria i praktyka pracy operacyjnej SB*, Kraków 2009, s. 15-16, 44.

Wydział ds. Wyznań w Katowicach wymieniał swoje informacje z miejscową Służbą Bezpieczeństwa. Tajne informacje uzyskiwane od bezpieki umożliwiały Wydziałowi podejmowanie właściwych działań wobec „wrogiego kleru”. Z kolei jego informacje na temat duchownych i parafii okazały się pomocne dla Służby Bezpieczeństwa przy zakładaniu wspomnianych teczek na parafie, księży i biskupów⁴.

Nowy system kontroli kleru – wprowadzony w formie zarządzenia i instrukcji 6 lipca 1963 roku⁵ – objął wszystkie parafie i wszystkich duchownych⁶. Teczki na parafie, księży i biskupów w województwie katowickim zakładał Wydział IV Służby Bezpieczeństwa, zaś rejestru dokonywało Biuro „C” Ministerstwa Spraw Wewnętrznych w Warszawie⁷.

Zgodnie z zasadami obowiązującymi w peerelowskim aparacie represji do dokonywania czynności rejestracyjno-ewidencyjnych i aktualizujących służyły odpowiednie, ściśle określone formularze. Dlatego też zadbano o przygotowanie odpowiednich wzorów druków rejestracyjnych. Zależność „spraw kościelnych, a także konieczność zorganizowania kartotek dotyczących kleru tak, aby dostęp do informacji, które w nich się znajdowały, był wielostronny”, sprawiły, iż kart tych wprowadzono kilka rodzajów⁸.

Podstawęteczki ewidencji operacyjnej na księdza (TEOK) stanowił „kwestionariusz personalny”, „zapis kronikarski” i „plany przedsięwzięć”⁹. Była to udokumentowana „fotografia” społeczno-politycznej i ideologicznej działalności kapłana oraz „obraz” podjętych przez aparat bezpieczeństwa przeciwdziałań i osiągniętych rezultatów. W teczce ewidencji operacyjnej na parafię (TEOP) zbierano między innymi wiadomości na temat wpływu kapłanów na parafian i zaangażowania świeckich katolików w życie parafii. Uznano też, że ze względu na charakter i znaczenie działalności hierarchów należy wprowadzić odrębną teczkę ewidencji operacyjnej na biskupa (TEOB)¹⁰.

W myśl wytycznych TEOB składał się z trzech części: 1. Kwestionariusza personalnego biskupa, wyników sprawdzenia w Biurze „C” Komendy Głównej Milicji Obywatelskiej i Rejestrze Skazanych Ministerstwa Spraw Wewnętrznych, fotokopii ankiety personalnej z Biura Dowodów Osobistych, arkusza kronikarskiego bieżących materiałów operacyjnych; 2. Planu, opisu i wyposażenia technicznego pomieszczenia zajmowanego przez biskupa, wzoru pisma maszynowego maszyn

⁴ Ł. Marek, „Kler to nasz wróg”..., s. 179-182.

⁵ Por. Instrukcja nr 002/63 dyrektora Departamentu IV i dyrektora Biura „C” z dnia 6 lipca 1963 roku o zasadach i trybie prowadzenia ewidencji i dokumentowania działalności kleru katolickiego. Zob. *Metody pracy operacyjnej aparatu bezpieczeństwa wobec Kościołów i związków wyznaniowych 1945-1989*, red. A. Dziurok, Warszawa 2004, s. 336-345.

⁶ E. Zając, *Teczka na księdza (TEOK, TEOB, TEOP)*, „Arcana” 4-5 (2006), s. 218-143.

⁷ Ł. Marek, „Kler to nasz wróg”..., s. 188.

⁸ R. Dyrz, J. Laska, J. Rażny, E. Zając, *Teczka Ewidencji Operacyjnej na Księdza...*, s. 53.

⁹ Zob. *Metody pracy operacyjnej...*, s. 338, 341; por. J. Żurek, *Teczki na księży i ich likwidacja (zakończenie działalności Departamentu IV MSW)*, „Ateneum Kapłańskie” 143,573 (2004), s. 435-443.

¹⁰ Ł. Marek, „Kler to nasz wróg”..., s. 189-190.

pozostających w dyspozycji biskupa, wykazu agentury posiadającej dotarcie do biskupa, planów przedsięwzięć, wynikających z potrzeb operacyjnego rozpracowania biskupa oraz sprawozdań i notatek z wykonania przedsięwzięć zleconych agenturze; 3. Materiałów operacyjnych stanowiących podstawę do zapisów dokonywanych w części pierwszej i drugiej, materiałów operacyjnych dotyczących członków rodziny i znajomych biskupa oraz korespondencji¹¹.

Zarówno katowicki Wydział ds. Wyznań, jak i Służba Bezpieczeństwa na terenie województwa katowickiego starały się rozpoznać stosunek duchownych do PRL. Ze względu na postawę wobec władz duchownych klasyfikowano według trzech zasadniczych kategorii: 1. Pozytywni – lojalni, patrioci; 2. Bierni – nierozpoznani i 3. Wrogowie – wojujący, reakcyjni, rewizjoniści¹². Podstawowym instrumentem do przeprowadzenia tej klasyfikacji była „ankieta o wynikach rozpoznania księdza”¹³.

Władze państwowe Polski Ludowej ogarniała powszechna „szpiegomania”. Aparat bezpieczeństwa PRL prowadził cztery kategorie spraw operacyjnych: sprawy operacyjnego rozpracowania (SOR), sprawy operacyjnego sprawdzenia (SOS), sprawy operacyjnej obserwacji (SOO) oraz sprawy obiektowe i zagadnieniowe.

Rozpracowanie biskupa Herberta Bednorza

W województwie katowickim na przełomie lat pięćdziesiątych i sześćdziesiątych XX wieku – wśród spraw operacyjnego rozpracowania (SOR) – esbecja założyła przeciwko biskupowi koadiutorowi Herbertowi Bednorzowi dwie sprawy agenturalno-grupowe: krypt. „Rodzina” i krypt. „Krzyżak”¹⁴.

Katowicki aparat bezpieczeństwa wszczął sprawę agenturalno-grupową krypt. „Rodzina” na grupę osób, w tym na biskupa Herberta Bednorza i jego brata Rudolfa Bednorza, podejrzanych o korumpowanie urzędników i prowokowanie „przecieków” z instytucji państwowych do instytucji kościelnych, a precyzyjnie rzecz ujmując: do Kurii katowickiej. Ze względu na charakter sprawy w jej realizację zaangażowany był także Wydział V Departamentu III Ministerstwa Spraw Wewnętrznych¹⁵. Sprawa krypt. „Rodzina” miała bezpośredni związek z „demaskowaniem” przez służby bezpieczeństwa i aparat partyjny „dwulicowej” postawy Stanisława Woźniaka – kierownika Wydziału ds. Wyznań Prezydium

¹¹ Por. Instrukcja nr 002/63 dyrektora Departamentu IV z dnia 23 grudnia 1963 roku o zasadach i trybie prowadzenia ewidencji i dokumentowania działalności biskupów. Zob. *Metody pracy operacyjnej...*, s. 352-355.

¹² Ł. Marek, „Kler to nasz wróg”..., s. 197, 201-207.

¹³ *Metody pracy operacyjnej...*, s. 412.

¹⁴ Zob. Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej w Katowicach [dalej: AIPN Ka], Materiały do sprawdzenia krypt. „Krzyżak” (1961-1963), s. 1-394; tamże, Arkusze rejestracyjny rozpracowywany w sprawie operacyjnego rozpracowania nr 57 krypt. „Krzyżak” – reakcyjna hierarchia kościelna, sygn. IPN Ka 056/18; por. Ł. Marek, „Kler to nasz wróg”..., s. 208-230.

¹⁵ AIPN Ka, Materiały do sprawdzenia krypt. „Krzyżak” (1961-1963), Plan przedsięwzięć do realizacji w Wydziale III Grupa V Wojewódzkiej Komendy Milicji Obywatelskiej w Katowicach (bez daty), s. 21-22.

Wojewódzkiej Rady Narodowej w Katowicach, który za działalność na rzecz Kościoła został w 1958 roku zdjęty ze stanowiska i usunięty z szeregów Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej. Od początku marca 1958 roku Służba Bezpieczeństwa podsłuchiwała rozmowy Rudolfa i Janiny Bednorz – brata oraz bratowej biskupa Bednorza¹⁶ i na tej podstawie wiedziała o kontaktach „Kwiatkowskiego” – tak bowiem przedstawiał się Woźniak w obawie przed podsłuchem – z rodziną biskupa. Kontrolowano także rozmowy biskupa Bednorza i stąd wiedziano o życzliwym stosunku kierownika katowickiego Wydziału ds. Wyznań do prośb i wniosków, na przykład w sprawach budowy kościołów, wysuwanych przez koadiutora pod adresem władz. Służba Bezpieczeństwa przeprowadziła szereg działań operacyjnych i ustaliła, że od maja do czerwca 1957 roku Woźniak regularnie spotykał się z bratem biskupa – sporadycznie z biskupem – i przekazywał informacje i dokumenty służbowe, składał obietnice załatwienia spraw, o które prosił koadiutor, a za swoją życzliwość otrzymywał wynagrodzenie pieniężne. Ponadto ustalono, że w latach 1956–1959 Woźniak spotykał się z innymi kapłanami i wyświadczał przysługi, za które otrzymywał gratyfikację finansową, zwłaszcza po tym, jak za tą działalność został zwolniony z pracy¹⁷. W oczach komunistycznej policji politycznej były kierownik urzędu wyznaniowego stał się „współpracownikiem” Kurii, pozyskanym przez Rudolfa Bednorza z inicjatywy jego brata biskupa Herberta Bednorza. Sprawa agenturalno-grupowa krypt. „Rodzina” została zakończona w 1960 roku. Prawdopodobnie jedną z przyczyn jej zaniechania była śmierć Rudolfa Bednorza, a także rozpoczęcie procesu ks. Karola Nawy, oskarżonego o nadużycia przy budowie kościoła pw. Ducha Świętego w Chorzowie¹⁸, w których to nadużyciach według ustaleń esbecji – dokonywanych za wiedzą Kurii katowickiej – dopomógł właśnie były kierownik Wydziału ds. Wyznań¹⁹.

¹⁶ Rudolf Bednorz pracował jako ekonomista w katowickiej Delegaturze Centralnego Zarządu Przemysłu Cukierniczego, podległej Ministerstwu Przemysłu Rolnego i Spożywczego w Warszawie (ul. Młyńska 11). Jego żona, Janina Sobańska, polonistka na Uniwersytecie Lwowskim, wdowa po AK-owcu zamordowanym przez Niemców, była pracownicą Przedsiębiorstwa Państwowego „C. Hartwig” w Katowicach (ul. Marii Curie-Skłodowskiej 47/6), trudniącego się spedycją międzynarodową pod auspicjami Ministerstwa Handlu Zagranicznego – zob. AIPN Ka, Materiały do sprawdzenia krypt. „Krzyżak” (1961-1963), Arkusz rejestracyjny rozpracowywany w sprawie operacyjnego rozpracowania nr 57 krypt. „Krzyżak” – reakcyjna hierarchia kościelna, s. 28-31; tamże, Rodzina, s. 67-68; por. A. Klich, *Bez mitów. Portrety ze Śląska*, Racibórz 2007, s. 136.

¹⁷ AIPN Ka, Materiały do sprawdzenia krypt. „Krzyżak” (1961-1963), Opis spotkań z 2 marca 1960 roku, s. 280-283.

¹⁸ Ks. Karol Nawa został aresztowany 30 grudnia 1959 r. i osadzony w więzieniu. Powodem było nielegalne – zdaniem prokuratury – „pochodzenie materiałów budowlanych” użytych do budowy kościoła pw. Ducha Świętego w Chorzowie. Proces ks. Karola Nawy odbył się najpierw w Sądzie Powiatowym w Chorzowie, a potem od 11 listopada 1960 r. do stycznia 1961 r. toczył się przed Sądem Wojewódzkim w Katowicach. 28 stycznia 1961 r. sąd skazał go na 3 lata więzienia z zaliczeniem I roku śledztwa i 56 tys. grzywny. Po odsiedzeniu 2/3 kary ks. Nawa wyszedł na wolność na wniosek biskupa Herberta Bednorza, który prosił o to sąd wojewódzki – zob. W. Skworc, *Budownictwo kościołów na terenie miasta Chorzowa w latach 1945-1970*, w: *Z dziejów parafii św. Barbary w Chorzowie*, red. J. Myszor, Chorzów 1998, s. 49-57.

¹⁹ AIPN Ka, Materiały do sprawdzenia krypt. „Krzyżak” (1961-1963), Plan przedsięwzięć operacyjnych na odcinku Kurii katowickiej z 7 grudnia 1960, s. 25-27; tamże, Notatka informacyjna

Po zaniechaniu sprawy krypt. „Rodzina” Służba Bezpieczeństwa nie zaprzętała obserwowania i rozpracowywania biskupa Bednorza²⁰, stwierdzono bowiem, że mimo dekonspiracji Woźniaka nadal próbował w sposób nieoficjalny kontaktować się z urzędnikami instytucji państwowych. W listopadzie 1960 roku na biskupa Bednorza zarejestrowano nową sprawę operacyjnego rozpracowania (SOR) o krypt. „Krzyżak”. Konieczność podjęcia tych działań mjr Zygmunt Nikiel – kierownik Grupy V Wydziału III Komendy Wojewódzkiej Milicji Obywatelskiej w Katowicach uzasadniał: „Bednorz Herbert, jako biskup jest jednym z najbardziej agresywnych i awanturniczych członków Episkopatu Polskiego. W diecezji realizuje politykę obfitującą w akcenty opozycyjne, a nawet wyraźnie wrogie. Wytwarza atmosferę walki, oporu i nielojalności. Przejawia proniemieckie sympatie, a w działalności publicznej lansuje śląską dzielnicowość. Inicjuje i popiera takie metody, jak przekupstwo, szantaż, wysyłanie anonimów”²¹.

Esbecja poszukiwała również dowodów przeciwko niemu w związku rzekomym donosem na gestapo w Zabrze, który miał przyczynić się do aresztowania 20 maja 1940 roku ks. Antoniego Brzóska²² i osadzenia go w obozie koncentracyjnym w Dachau²³. W jednym z donosów na biskupa Bednorza (źródło: TW „Gwiazda”) czytamy, że: „podczas okupacji okazywał się Niemcem, nie chciał spowiadać po polsku, nie chciał również z ludźmi w kancelarii rozmawiać po polsku. [...] Zresztą volkslistę miał nr 2”²⁴.

Poszukiwano księży niezadowolonych z postawy biskupa Bednorza, próbowano dowieść jego romansu z bratową i picia alkoholu, a nawet powoływania się przez niego na niemiecką literaturę w wykładach na Uniwersytecie Jagiellońskim w Krakowie; przeglądano jego korespondencję i utrwalano na taśmie magnetofonowej jego wystąpienia radiowe²⁵.

Biskup Bednorz w opinii esbeków zamierzał pozyskać Władysława Dybę, kierownika katowickiego Wydziału ds. Wyznań, którego wskazał mu Woźniak – już jako dyrektor Miejskiego Przedsiębiorstwa Wodociągów i Kanalizacji w Zabrze – z informacją, że jest „osobnikiem podatnym na współpracę”. W „podejściu”

z 10 lutego 1961, s. 312-317; por. Ł. Marek, „Kler to nasz wróg”..., s. 207, 212-214.

²⁰ Służba Bezpieczeństwa interesowała się również siostrami biskupa Bednorza: Hildegardą Bednorz, Adelą Płoneczką, Elżbietą Pilawą i S. M. Marią Bednorz ze Zgromadzenia Sióstr Miłosierdzia św. Wincentego à Paulo – zob. AIPN Ka, Materiały do sprawdzenia krypt. „Krzyżak” (1961-1963), Rodzina, s. 67-68.

²¹ Zob. tamże, Podstawa o założeniu sprawy operacyjnego rozpoznania z 26 XI 1960, s. 23; por. Ł. Marek, „Kler to nasz wróg”..., s. 214.

²² *Brzóska Antoni (1913-1994)*, w: *Słownik biograficzny duchowieństwa (archi)diecezji katowickiej 1922-2008*, red. J. Myszor, Katowice 2009, s. 41.

²³ AIPN Ka, Materiały do sprawdzenia krypt. „Krzyżak” (1961-1963), Doniesienie z 12 października 1959, s. 97; tamże, Plan dalszych czynności związanych z ustaleniem wykonywanej postawy niemieckiej przez biskupa Bednorza, s. 115; tamże, Informacja dotycząca ks. biskupa H. Bednorza – koadiutora Kurii katowickiej z 29 lipca 1959, s. 139-150; tamże, Notatka służbowa ze spotkania z TW „Kurowski” z 19 grudnia 1960, s. 192-193; por. *Brzóska Antoni...*, s. 41.

²⁴ AIPN Ka, Materiały do sprawdzenia krypt. „Krzyżak” (1961-1963), Doniesienie agenturalne z 23 września 1957 roku, s. 17.

²⁵ Tamże, Notatka z 3 grudnia 1962, s. 332-334.

Dyby, który miał w zwyczaju „odbieranie haraczu od księży” (paczki, drób, obiady w restauracjach, alkohol, gotówka), brał udział ks. dr Franciszek Leśnik²⁶, proboszcz z Załęża, który „miał doprowadzić do spotkania biskupa Bednorza z Dybą w mieszkaniu ks. Zygmunta Bauera²⁷, proboszcza parafii Przemienienia Pańskiego w Katowicach” oraz – na wyraźne polecenie biskupa – Alojzy Kominek, dyrektor Księgarni św. Jacka²⁸.

W zabezpieczaniu spraw o krypt. „Rodzina” i „Krzyżak” wykorzystywana była sieć agenturalna, która składała się z agentów, informatorów i rezydentów, w późniejszym okresie z tajnych współpracowników i kontaktów operacyjnych²⁹. Informacje na temat biskupa Bednorza pozyskiwali w tym czasie między innymi tajni współpracownicy, księży i osoby świeckie, o pseudonimach „Wirtuoz”, „Zygmunt” vel „Nowak”, „Kurowski”, „Skowronek”, „Tadeusz”, „Magister”, „Andrzej”, „Przyjaciół”, „Przystań”, „Szczery”, „Pawłowski”, „PAX”, „Dąbrowski”, „Jabłonka”, „Gwiazda”, „Edward”, „Rysiek” i „Kalina”³⁰.

Zakończenie

Polityka władz partyjno-państwowych i aparatu bezpieczeństwa Polski Ludowej wobec biskupa Herberta Bednorza na przełomie lat pięćdziesiątych i sześćdziesiątych XX wieku miała na celu zneutralizowanie jego niepożądanych działań i zachowań, a także podważenie jego autorytetu wśród duchowieństwa diecezji katowickiej. Do osiągnięcia zamierzeń wykorzystano różnego rodzaju środki i metody, między innymi powszechną ewidencję duchowieństwa – w tym wypadku teczkę na biskupa (TEOB), agenturę, działania dezintegracyjne i dezinformacyjne oraz sprawy agenturalno-grupowe o krypt. „Rodzina” i „Krzyżak”.

Biskup Bednorz był wyrazistą osobowością, oddziaływującą na ludzi i władzę. W jego życiorysie zapisano stalinowskie więzienie (od 4 listopada do 1 grudnia 1952 r.) – za zorganizowanie akcji petycyjnej w obronie nauki religii w szkołach; oraz wygnanie z diecezji katowickiej (w latach 1952–1956) – w okresie eskalacji walki państwa z Kościołem³¹. Służba Bezpieczeństwa – reprezentowana przez

²⁶ *Leśnik Franciszek (1918-1978)*, w: *Słownik biograficzny...*, s. 214.

²⁷ J. Krętosz, *Duchowieństwo Archidiecezji Lwowskiej na terenie Diecezji Katowickiej po 1945 r.*, „Śląskie Studia Historyczno-Teologiczne” 37,2 (2004), s. 203-219.

²⁸ AIPN Ka, Materiały do sprawdzenia krypt. „Krzyżak” (1961-1963), Notatka informacyjna z 1 grudnia 1961, s. 4-6.

²⁹ Zob. F. Musiał, *Podręcznik bezpieki. Teoria pracy operacyjnej Służby Bezpieczeństwa w świetle wydawnictw resortowych Ministerstwa Spraw Wewnętrznych (1970-1989)*, Kraków 2007.

³⁰ Zob. AIPN Ka, Materiały do sprawdzenia krypt. „Krzyżak” (1961-1963); Ł. Marek, „*Kler to nasz wróg*”..., s. 239-241, 256.

³¹ A. Grajewski, *Wygnanie. Diecezja katowicka w czasach stalinowskich*, Katowice 2002³, s. 129,148; A. Dziurok, *Aparat bezpieczeństwa wobec duchowieństwa w latach 1945-1956 (na przykładzie diecezji katowickiej)*, w: *Represje wobec duchowieństwa Kościołów chrześcijańskich w okresie stalinowskim w krajach byłego bloku wschodniego*, red. J. Myszor, A. Dziurok, Katowice 2004, s. 7-71; A. Dziurok, *Kruczoizacja. Polityka władz partyjno-państwowych wobec Kościoła katolickiego w latach 1945-1956 w województwie śląskim/katowickim*, Katowice 2013, s. 587.

ppłk. Lucjana Pikule, mjr. Zygmunta Nikiela i kpt. Edmunda Perka z Wydziału IV Komendy Wojewódzkiej Milicji Obywatelskiej³² – zarzucała mu „butę, pychę, samochwalstwo i samouwielbienie, wybuchowość, brak ojcowskiego podejścia do księży, wymuszanie posłuszeństwa”³³. Nie dziwi nas poirytowanie biskupa Bednorza na te esbeckie oskarżenia: „Co jest? Ludzie, kaj my to są!”.

Bibliografia

Archiwalia

Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej w Katowicach – AIPN Ka:

Materiały do sprawdzenia krypt. „Krzyżak” (1961-1963), s. 1-394, sygn. IPN Ka 056/18.

Materiały dotyczące biskupa Herberta Bednorza, t. 1: 1960-1966, sygn. IPN Ka 056/123.

Słowniki

Słownik biograficzny duchowieństwa (archi)diecezji katowickiej 1922-2008, red. J. Myszor, Katowice 2009.

Opracowania

Dyrcz R., Laska J., Rażny J., Zając E., *Teczka Ewidencji Operacyjnej na Księdza. Teoria i praktyka pracy operacyjnej SB*, Kraków 2009.

Dziurok A., *Aparat bezpieczeństwa wobec duchowieństwa w latach 1945-1956 (na przykładzie diecezji katowickiej)*, w: *Represje wobec duchowieństwa Kościołów chrześcijańskich w okresie stalinowskim w krajach byłego bloku wschodniego*, red. J. Myszor, A. Dziurok, Katowice 2004, s. 7-71.

Dziurok A., *Krucytoizacja. Polityka władz partyjno-państwowych wobec Kościoła katolickiego w latach 1945-1956 w województwie śląskim/katowickim*, Katowice 2013.

Grajewski A., *Wygnanie. Diecezja katowicka w czasach stalinowskich*, Katowice 2002³.

Instrukcje pracy operacyjnej aparatu bezpieczeństwa 1945-1989, oprac. T. Ruzikowski, Warszawa 2004.

Klich A., *Bez mitów. Portrety ze Śląska*, Racibórz 2007.

Marek Ł., „Kler to nasz wróg”. *Polityka władz państwowych wobec Kościoła katolickiego na terenie województwa katowickiego w latach 1956-1970*, Katowice 2009.

Metody pracy operacyjnej aparatu bezpieczeństwa wobec Kościołów i związków wyznaniowych 1945-1989, red. A. Dziurok, Warszawa 2004.

Musiał F., *Podręcznik bezpieki. Teoria pracy operacyjnej Służby Bezpieczeństwa w świetle wydawnictw resortowych Ministerstwa Spraw Wewnętrznych (1970-1989)*, Kraków 2007.

³² Ł. Marek, *Wydział IV SBKW MO/WUSW w Katowicach (1962-1989). Struktura, kierownictwo, zakres działania*, „Aparat Represji w Polsce Ludowej 1944-1989” 1 (2006), s. 131.

³³ AIPN Ka, Materiały dotyczące biskupa Herberta Bednorza, t. 1: 1960-1966, Informacja dotycząca postawy moralnej koadiutora diecezji katowickiej ks. biskupa H. Bednorza z 21 października 1966, s. 39-43; tamże, Arkusz kronikarski działalności ks. bpa H. Bednorza z bieżących materiałów operacyjnych i z dokumentów „W”, „PT”, „PP”, Biura „W” z lat 1964-1965, s. 400-460; tamże, Życiorys polityczny bpa H. Bednorza, s. 461-472, sygn. IPN Ka 056/123.

Skworec W., *Budownictwo kościołów na terenie miasta Chorzowa w latach 1945-1970*, w: *Z dziejów parafii św. Barbary w Chorzowie*, red. J. Myszor, Chorzów 1998, s. 49-57.

Artykuły w czasopismach

„Biblia” *Służby Bezpieczeństwa*. Instrukcja 006/70, „Arcana” 46-47 (2002), s. 40-73.

Krętosz J., *Duchowieństwo Archidiecezji Lwowskiej na terenie Diecezji Katowickiej po 1945 r.*, „Śląskie Studia Historyczno-Teologiczne” 37,2 (2004), s. 203-219.

Marek Ł., *Wydział IV SBKW MO/WUSW w Katowicach (1962-1989). Struktura, kierownictwo, zakres działania*, „Aparat Represji w Polsce Ludowej 1944-1989” 1,3 (2006), s. 129-156.

Zajac E., *Teczka na księdza (TEOK, TEOB, TEOP)*, „Arcana” 4-5 (2006), s. 218-143.

Żurek J., *Teczki na księży i ich likwidacja (zakończenie działalności Departamentu IV MSW)*, „Ateneum Kapłańskie” 143,573 (2004), s. 435-443.

Słowa kluczowe: Kościół, biskup, Polska Ludowa, organa bezpieczeństwa, sprawy operacyjne

Keywords: Church, bishop, Polish People's Republic, security organs, operational issues